

Kvinnligt i filatelin

av Christer Brunström

De senaste åren har våra medier varit fyllda med rapporter om #Metoo-rörelsen som inledningsvis handlade om kända mäns övergrepp mot kvinnor inom nöjesindustrin. Oftast rörde det sig om kvinnor i underordnad ställning som inte vågade berätta om sexuella trakasserier från män i överordnad ställning.

Uppenbarligen var problemen större än vad man kunde ha anat. När väl dammluckorna öppnats visade det sig att problematiken var liknande även inom många andra områden. Personligheter inom kultur, massmedier och näringsliv anklagades offentligt för övergrepp av olika slag mot kvinnor. I några isolerade fall ledde anklagelserna till självmord, andra förlorade anställningar efter nattsvarta omnämmanden i press och etermedier. Många av anklagelserna förmedlades tämligen okritiskt på sociala medier.

Lyckligtvis har jag ännu inte hört om något liknande från vår lilla frimärksvärld och man får verkligen hoppas att alla behandlar varandra med respekt oberoende av kön och ställning inom filatelin.

I den här artikeln avser jag att undersöka genusperspektivet inom svensk frimärksutgivning och inom svensk filateli med några korta avstickare till våra nordiska grannländer och ett antal nedslag även i övriga världen. Hur har män och kvinnor avbildats på våra frimärken och har utgivningen präglats av jämlikhet mellan könen? Detta är ett par frågeställningar jag hoppas kunna besvara utan något större anspråk på vetenskaplighet.

Premiären med Penny Black

Ur kvinnlig synvinkel var frimärkenas intro-

duktion den 6 maj 1840 minst sagt framgångsrik. Penny Black avbildar en ungdomlig drottning Victoria. Hon var inte bara motiv på frimärket utan även en symbol för Storbritannien. Än idag är det monarkens porträtt som indikerar ursprunget för brittiska frimärken. Detta kan ses som en hedersbetygelse till den nation som man väl får säga uppfann frimärket.

Isle of Man uppmärksammade Penny Black år 2015 med ett frimärke som även det hade valören 1p.

Victoria gick bort 1901 men många brittiska kolonier och andra områden använde bilden av en mycket ungdomlig drottning på sina frimärken fram till hennes ålderdom. Konstigt nog är detta en politik som praktiseras än idag.

Drottning Elizabeth II

Den brittiske skulptören och konstnären Arnold Machin (1911–1999) har med stor sannolikhet skapat det konstverk som fått störst spridning någonsin (åtminstone på frimärken). År 1964 fick han i uppdrag att utforma en bild av drottning Elizabeth II för de nya mynten som skulle ges ut i samband med införandet av decimalsystemet i Storbritannien 1968. En variant av porträttet i basrelief godkändes av drottningen år 1966 för att an-

vändas som motiv på brittiska bruksfrimärken. Först ut var valören 4 pence i juni 1967.

Arnold Machins porträtt av drottning Elizabeth II har använts på frimärken i Storbritannien sedan 1960-talet. Valören 3p från 1980.

Machins klassiska porträtt av drottningen används än idag på brittiska frimärken och under årens lopp har det utgivits ett oerhört stort antal olika märken med just detta motiv. I främst Storbritannien finns det många filatelister som specialsamlar just ”Machins”.

Det finns uppgifter som tyder på att betydligt fler än 300 miljarder frimärken har haft Machins porträtt av drottning Elizabeth som motiv. Det är intressant att konstatera att drottningen föredrar porträttet från 1966. Under årens lopp har hon fått förslag på andra porträtt men uppenbarligen har inget motsvarat den konstnärliga standard som hon tycks kräva.

Förmodligen finns det ingen annan kvinna i historien som förekommit på frimärke lika ofta som drottning Elizabeth II.

USA – ett land av män

Om Storbritanniens tidiga frimärksutgivning ledde till en övervikt av kvinnliga motiv varade detta inte speciellt länge. Det skulle visa sig att Victoria hade en mycket stark motståndare i George Washington (1732–1799). Redan år 1842 gav privata City Dispatch Post i New York ut sitt första frimärke med Washington som motiv. Det kom sedan att bli ytterligare några utgåvor.

År 1846 beslöt postmästaren i New York att ge ut ett provisoriskt frimärke i väntan på att landets statliga postverk skulle följa det brit-

tiska postverkets exempel med frimärken. Som motiv för sitt frimärke, som fick valören 5 cents, valde han naturligtvis George Washington. Som en kontrollåtgärd försägs nästa alla frimärken med signaturen ACM.

När sedan USA äntligen gav ut sina första frimärken 1847 reserverades valören 10 cents åt George Washington medan Benjamin Franklin placerades på valören 5 cents. Redan så här tidigt kan vi konstatera att det var fler manliga personer än kvinnliga på världens frimärken. Denna tidiga tendens kom sedan att förstärkas alldeles enormt under resten av 1800-talet.

USAs två första frimärken på ett block från 1947.

Manligt och kvinnligt på nordiska frimärken

Nordisk frimärksutgivning var mycket sen med att visa människor. Danmark gav ut sina första frimärken år 1851 men det skulle dröja till 1904 innan det kom en människa på ett danskt frimärke. Det var naturligtvis en man – Christian IX.

Det första kvinnliga motivet kom 1935 och det var en sjöjungfru!

Sjöjungfrun ingick i en serie som uppmärksammade H. C. Andersen.

Sverige fick som bekant sina skilling banco-frimärken år 1855. År 1885 inledde Oscar II sin karriär som motiv på svenska bruksfrimärken. Den första kvinnan avbildades år 1938 – Drottning Kristina.

Drottning Kristina på högvalören i serien Nya Sverige-minnet från 1938.

Även Norge fick frimärken 1855 och redan 1856 kom Oscar I på landets frimärken. Samlare av kvinnor på frimärken fick vänta ända till 1939 då drottning Maud avbildades på fyra frimärken.

Drottning Maud från 1939.

Finland fick frimärken 1856 men tidvis användes ryska frimärken. Den första människan som avbildades var en skogshuggare år 1930. Den första kvinnan dök upp år 1941 då en kvinna med barn visades på ett märke i det årets Röda korsserie.

En av valörerna i Finlands Röda korsserie från 1941.

På det hela taget var de nordiska länderna sena med att visa människor på sina frimärken och när detta äntligen skedde var

det inledningsvis alltid män. Ett problem i sammanhanget var att regelverken mycket länge förbjöd att levande människor avbildades på frimärken. Det enda undantaget var medlemmar av de kungliga familjerna.

Man kan nog sammanfatta de första 100 åren av nordisk frimärksutgivning som mycket manlig; det som visas är monarker, presidenter, vetenskapsmän, författare och andra framstående män. Många andra symboliska motiv har en manlig prägel. Lejon är återkommande symboler och de associeras naturligtvis med manlighet och fysisk styrka. Att även kvinnor har bidragit enormt till våra nordiska länders utveckling var något som man i stort sett förbigick under det första seklet av frimärksutgivning.

Detta faktum är naturligtvis en avspiegling av kvinnans roll i Sverige och de övriga nordiska länderna. När de väl kom med på frimärken var det i modersrollen som i det finska fallet.

Fredrika Bremer och kvinnlig myndighetsålder

När vi hör eller läser om kvinnors villkor i Saudiarabien häpnar vi över att saudiska kvinnor fortfarande inte anses vara myndiga personer och att de därför saknar många av de rättigheter som män har. Sverige tillhör de länder i Europa som var mycket sena med att genomföra de reformer som gav kvinnor samma rättigheter som män.

Först 1858 fattade riksdagen beslut om att ogifta kvinnor hos domstol kunde ansöka om att bli myndiga från 25 års ålder. År 1865 ändrades lagstiftningen och ogifta kvinnor blev automatiskt myndiga vid 25 års ålder. År 1884 sänktes åldern till 21 år.

Gifta och många ogifta kvinnor hade följaktligen en förmyndare. Det var oftast fadern som fyllde denna funktion men efter att en kvinna ingått äktenskap var det maken som

tog över rollen som kvinnans förmyndare med allt vad detta innebar.

Först 1921 fattade riksdagen beslut som innebar att även gifta kvinnor blev myndiga vid 21 års ålder. Det var för övrigt samma år som kvinnor fick rösta i allmänna val i Sverige för första gången. Sedan 1976 är myndighetsåldern 18 år för både män och kvinnor.

Fredrika Bremer föddes i Finland 1801 och hon kom med tiden att bli en av de stora förkämparna för en begynnande kvinnorörelse. När hon gick bort 1865 lämnade hon efter sig ett stort arv inom kampen för kvinnans rättigheter, en kamp som sedan har förts vidare av många andra kvinnor.

Fredrika Bremers hundraårsminne hedrades med två frimärken år 1965.

Kvinnors roll under historiens gång

Kvinnor har nog under seklernas gång spelat en betydligt större roll än vad som är uppenbart från både historieböcker och frimärksutgivning.

Under de långa perioder då vårt land var inblandat i krig på kontinenten var det många kvinnor som fick ta ett mycket stort ansvar för gården eller verksamheten där hemma. Några av de största och mest framgångsrika jordägarna har faktiskt varit kvinnor.

Julmärket 1905

I början av 1900-talet var tuberkulos (TBC) ett stort hälsoproblem men det var stor brist på effektiv vård. Den danske postmästaren Einar Holbøll fick år 1904 idén att låta trycka upp ett speciellt brevmärke som skulle säljas till förmån för TBC-patienter. Även i Sverige tog man fasta på Holbølls idé

och det första julmärket gavs ut 1904. Det visade en moder med sitt barn.

När det var dags för ett nytt julmärke år 1905 blev motivvalet något annorlunda. Det avbildade kung Oscar II och drottning Sofia. Nu hade det äntligen kommit en livslevande kvinna på något som kan betecknas som ett filatelistiskt objekt.

Julmärket hade naturligtvis ingen postal betydelse men prydde många julhälsningar. Det såldes i allmänhet på landets postkontor.

Kung Oscar och drottning Sofia på julmärket 1905.

Rösträtten 1919

Få politiska frågor har haft så stor betydelse under 1900-talets början som kampen för rösträtt för kvinnor. Den har kanske inte fått den uppmärksamhet på frimärken som den förtjänar. I Sverige var det flera politiska partier som önskade kvinnlig rösträtt men Allmänna valmansförbundet strävade hårdnackat emot. Det var först 1919 som det kom till en ändring.

Det är lätt att missminna sig om det förgångna och speciellt när man lever i en period då nuet hela tiden står i centrum för all uppmärksamhet. I samband med att Moderaterna i oktober 2011 presenterade ett nytt idéprogram hävdade partisekreteraren Sofia Arkelsten att partiet (i form av Allmänna valmansförbundet) hade varit drivande i kampen för fri och lika rösträtt. Kritiker hävdade omedelbart att det var just Allmänna valmansförbundet som envist hade vägrat att gå med på just kvinnlig rösträtt.

Till Sofia Arkelstens heder måste nämnas att hon efter att ha konsulterat mera kunniga källor medgav att hennes uttalande hade varit felaktigt.

År 1903 bildades Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt (LKPR) och det var många som ställde upp på föreningens krav om fri och likvärdig rösträtt för kvinnor. Några av de mer kända var politikern och yrkesinspektören Kerstin Hesselgren (1872–1962) och pedagogen och författaren Ellen Key (1849–1926). I samband med valet 1921 blev Hesselgren den första kvinnan som tog plats i riksdagens första kammare. Båda dessa pionjärer hedrades på ett frimärke år 1999.

Ellen Key och Kerstin Hesselgren hedrades år 1998 i serien Vårt 1900-tal.

Än idag förekommer avsevärda ojämlikheter mellan könen. Men ett beslut av stor symbolisk betydelse kom 1980 med införandet av kvinnlig tronföljd, vilket naturligtvis uppmärksammades med frimärken. Vi har också kunnat konstatera att inte bara kung Carl XVI Gustaf visas på våra bruksfrimärken, utan även drottning Silvia.

Drottning Silvia på bruksfrimärke från 1994.

Anna Maria Lenngren

En titt i frimärkskatalogen avslöjar att vårt svenska postverk under den första halvan av 1900-talet hedrade ett stort antal män

med minnesfrimärken. Här kan nämnas välförtjänta personer som Bellman, Sergel och Scheele.

Men det skulle dröja ända till 1954 innan vi fick den första jubileumsserien tillägnad en kvinna. Den 18 juni detta år kom två frimärken som uppmärksammade att det då gått 200 år sedan Anna Maria Lenngrens (1754–1817) födelse. Motivet var baserat på en porträttmedaljong av Sergel.

Lenngren är känd som poet och skriftställare. Hennes far var latindocent i Uppsala och såg till att dottern fick en klassisk bildning. Detta var extremt ovanligt på den tiden då kvinnor inte ansågs behöva någon längre skolgång alls.

Hon publicerade sig tidigt och kom att medarbeta i Stockholms Posten fram till 1800. Idag förstår vi att Lenngren tidigt insåg de ojämliga förhållandena mellan könen. Detta uttryckte hon mycket tydligt i den 1798 publicerade dikten "Några ord till min k. dotter – ifall jag hade någon." Detta är en mycket ironisk text om kvinnans roll i dåtidens svenska samhälle. Lenngren kan tveklöst beskrivas som en föregångare inom en begynnande kvinnorörelse.

Anna Maria Lenngren hedrades med en frimärksserie år 1954.

Anna Maria Lenngren anses som en förbindelselänk mellan den gustavianska guldåldern (Lidner, Bellman och Thorild) och den begynnande romantiken.

Vi kan här så smått konstatera att de ansvariga för vårt lands frimärksutgivning upptäckt att det finns två kön och att även kvinnor

Hollywoodstjärnorna Ingrid Bergman (1915–1982) och Greta Garbo (1905–1990) har båda blivit föremål för svensk-amerikanska gemensamhetsutgåvor i samband med sina respektive hundraårsjubileer.

har presterat mycket under seklernas gång. Trots detta fortsatte den manliga dominansen i vår frimärksutgivning under ytterligare många år.

Världsstjärnor

Under 1800-talet var det två svenska kvinnor som vann stor ryktbarhet och de var förmodligen några av de mest kända inom internationell musikkultur. Sångerskorna Jenny Lind (1820–1887) och Kristina Nilsson (1843–1921) framträdde på världens opera- och teaterscener med stor framgång. Jenny Linds grav finns i Great Malvern i England. Vid ett besök där för några år sedan kunde jag konstatera att hennes grav fortfarande vårdas och att det fanns fräscha blommor. Kristina Nilssons mausoleumliknande grav finner vi på Tegnéryrskogården

i centrala Växjö. Jenny Lind har figurerat på svenska frimärken två gånger – 1975 i samband med det internationella kvinnoåret och 1988 tillsammans med den svensk-amerikanske poeten Carl Sandburg. Kristina Nilsson har däremot ännu inte uppmärksammats med frimärken.

Passande nog avbildades Jenny Lind på utgåvan för det internationella kvinnoåret 1975.

När jag i slutet av 1960-talet reste runt i Spanien träffade jag i tidningskioskerna på veckotidningen Garbo med nyheter från Hollywood och filmens underbara värld.

Titeln var naturligtvis en referens till Greta Garbo (1905–1990), den genom tiderna kanske mest kända svenska skådespelerskan. Hon hette egentligen Greta Gustafsson och kom in på Dramatens elevskola år 1922. Hon inledde sin filmiska karriär med att medverka i olika reklamfilmer. Greta upptäcktes av Mauritz Stiller som gav henne en roll i *Gösta Berlings saga* år 1924. Greta finns med på ett av fem frimärken i blocket ”Svensk filmhistoria” som gavs ut år 1981.

Efter en sejour i Berlin kom Greta till Hollywood 1926 där hon fick den ena huvudrollen efter den andra. *Tvillingarna*, hennes sista film år 1942, blev något av ett fiasko för den berömda skådespelerskan. Hon lämnade Hollywood och bosatte sig i New York. Hennes liv har varit föremål för en omfattande mytbildning.

År 2005 firades hundraårsminnet av Greta Garbos födelse med en gemensamhetsutgåva där Sverige och USA gav ut ett frimärke med samma motiv. Det svenska frimärket gavs också ut i ett souvenirark som slutsålades på mycket kort tid. Frimärkena i detta ark är fyrsidigt tandade, till skillnad mot de ur häftet som är tresidigt tandade.

Ingrid Bergman (1915–1982) har även hon blivit föremål för en svensk-amerikansk gemensamhetsutgåva som kom år 2015 i samband med hundraårsjubileet av hennes födelse.

Liksom Greta Garbo studerade Ingrid på Dramatens elevskola och hon fick sin filmdebut 1935. Hon kom till Hollywood 1939. Kanske är hon mest känd för sin roll i *Casablanca* (1943) där hon spelade mot Humphrey Bogart. År 1949 flyttade hon till Italien och hon gifte sig med regissören Roberto Rossellini.

I motsats till Greta Garbo var Ingrid aktiv inom film och på teaterscenen i stort sett under hela sitt liv.

Selma Lagerlöf

Selma Lagerlöf (1858–1938) blev redan under sin levnad en av Sveriges mest uppmärksammade kvinnor. Efter sin lärarkarriär i Landskrona blev hon en mycket uppskattad författare och hennes rykte som självständig kvinna spreds över världen. Vi vet nu i efterhand att Selma inte fogade sig i det som hennes omgivning kanske förväntade sig av henne. Mycket tyder på att hon förverkligade sin sexualitet med andra kvinnor, vilket definitivt inte var något som hennes samtid skulle ha sett med blida ögon om de hade fått veta om det.

Selma Lagerlöf på ett turkiskt frimärke från 1935.

Hon tilldelades Nobelpriset i litteratur år 1909 vilket uppmärksammades med ett svenskt frimärke 60 år senare. Även hundraårsminnet av hennes födelse resulterade i frimärken år 1958. Men det var inte i Sverige som hon fick sin första frimärkshyllning och det redan under sin livstid. År 1935 genomfördes den 12:e Internationella Kvinnokongressen i Istanbul i Turkiet. Den uppmärksammades med en serie på hela 15 valörer. Ett porträtt av Selma Lagerlöf finns med på valören 20 krs + 20 krs. I övrigt visas kvinnor i arbete och ett antal kvinnliga författare och förkämpar för suffragetterrörelsen. Det kan tyckas aningen märkligt att det var just Turkiet som på detta sätt uppmärksammade kampen för rösträtt för kvinnor.

Det är också intressant att notera hur kvinnor här avbildas som aktiva i det som man kanske till och med idag uppfattar som mycket manliga yrken. På de turkiska frimärkena

är de inte bara sekreterare utan även piloter.

Designers och gravörer

Det kan vara intressant att närmare studera *Facit*-katalogerna för att försöka utrona när den första kvinnan dyker upp.

Olle Hjortzberg, Torsten Schonberg och Einar Forseth dominerade stort som leverantörer av frimärksmotiv under den första delen av 1900-talet och Sven Ewert grave-
rade enormt många utgåvor under en lång karriär.

År 1963 dyker Vera Nilsson upp som ansvarig för utgåvan ”Världskampanjen mot hunger” och 1967 graverade Majvor Franzén motivet som annonserade övergången till högertrafik. Det är först på senare tid som kvinnliga konstnärer har fått möjlighet att utforma våra svenska frankotecken.

Man kan notera att det under de första mer än hundra åren var en total dominans på herrsidan vad gäller framställningen av svenska frimärken.

I vårt grannland Finland var läget totalt anorlunda, mycket tack vare en svenska. Signe Hammarsten-Jansson (1882–1970) utbildade sig till konstnär och kom till Finland år 1915 efter att ha gift sig med skulptören Viktor Jansson. I Finland blev hon med tiden anställd på Finlands Banks sedeltryckeri, men vi filatelisterna kommer ihåg henne för de 173 frimärken som hon designade med start 1929 och fram till början av 1960-talet.

Signe Hammarsten-Janssons första frimärken kom ut i samband med Åbos 700-årsjubileum, 1929.

Det var Signe som stod för motiven på de frimärken som uppmärksammade Åbos

700-årsjubileum 1929 och hon var även ansvarig för det redan omnämnda kvinnomotivet på Röda Korsserien 1941. Inom parentes kan det tilläggas att Signe var mor till Tove Jansson, Mumin-familjens skapare.

Vera Nilssons frimärksmotiv för kampanjen ”Frihet från hunger” år 1963.

Sedan ett antal år kan man konstatera att den manliga dominansen inom svensk frimärksdesign är bruten. Det är numera lika vanligt att våra frimärken får motiv utformade av kvinnor som av män. En del utgåvor har dessutom motiv som förmodligen speciellt appellerar till kvinnor. Här kan som exempel nämnas en serie på åtta frimärken som visar skulpturer av olika svenska modeskapare. Motiven har utformats av Stina Wirsén (född 1968) som är både författare och illustratör. Frimärkena gavs ut den 29 september 2007.

Wirsén utbildade sig på Konstfack under perioden 1985–1992 och var anställd som tecknare på *Dagens Nyheter* från 1990 till 2010. Ett mycket stort urval av hennes olika verk visades på en separatutställning på Teckningsmuseet i Laholm sommaren 2018. Intressant nog fanns även hennes frimärken från 2007 med.

Brevbärare och postfröken

Det var inte bara inom produktionen av själva frimärkena som den manliga dominansen var total. På 1800-talet och långt in på 1900-talet var den manliga andelen brevbärare och postmästare omfattande. Här har vi dock kunnat lägga märke till en enorm förändring. Idag har PostNord till och med en kvinnlig VD och din brevbärare kan lika väl vara en kvinna som en man.

Fyra av Stina Wirséns modefrimärken från 2007.

Men kvinnors roll inom posten i Sverige började långt tidigare. När jag växte upp på en liten ort utanför Lysekil under 1950-talet var posten inhyst i järnvägsstationen. I den ena luckan köpte man tågbiljetter medan Vivian hade hand om postkunderna.

Filatelins barndom i Sverige

I Sverige inleddes den organiserade filatelin betydligt senare än i många andra europeiska länder. Sveriges Filatelist-Förbund har anor från 1886. De första frimärksföreningarna grundades i städer som Stockholm, Göteborg, Lund och Malmö. Genomgående är att dessa föreningar hade medlemmar ur de något mera välbeställda samhällsklasserna. En titt i gamla medlemsförteckningar avslöjar titlar som grosshandlare, direktörer, officerare av olika grad, överlärare, advokater och liknande. Kvinnorna lyste helt med sin frånvaro. Man får lätt intrycket av att det handlade om herrklubbar.

Den som bläddrar igenom årgångar av tidiga filatelistiska tidskrifter kommer att finna att redaktörer, artikelförfattare och annonsörer nästan uteslutande var män. Faktum är att inte mycket har ändrats inom just detta område – dagens filatelistiska press innehåller i mycket stor utsträckning namn på manliga personer.

Fruktbarhetsgudinnan Ceres

Drottning Luisa II styrde Portugal från 1834 till 1853. Under hennes sista regeringsår fick Portugal sina första frimärken som visar en

kamébild av drottningen. Redan samma år efterträddes hon av kung Pedro V, men han kom på frimärken först 1855.

Det skulle sedan dröja många år innan det åter kom något kvinnligt på portugisiska frimärken men när det till slut hände år 1912 kan man konstatera att i stort sett alla brev i Portugal var frankerade med ett frimärke föreställande fruktbarhetsgudinnan Ceres ända fram till början av 1930-talet.

En titt i *Nationalencyklopedin* berättar följande om Ceres: ”fornitalisk gudinna, beskyddare av jordens växtkraft samt djurs och människors fruktsamhet”. På de portugisiska frimärkena visas gudinnan med en skära i handen; uppenbarligen är hon igång med skörden.

Gudinnan Ceres på portugisiskt frimärke från 1926.

Att kvinnor associeras med fruktbarhet är naturligtvis helt naturligt och det är ett återkommande tema i många länders frimärksutgivning. Detta säger en hel del om hur man uppfattade kvinnans roll i samhället. Om man lägger ihop alla tryckvarianter gav Portugal under en tjuogoårsperiod ut nästan 200 frimärken med samma motiv av gudinnan Ceres.

Kulten av gudinnan i det antika Rom leddes

av en präst med titeln flamen Cerealis. För den språkhistoriskt intresserade kan nämnas att det engelska ordet för spannmål, brödsäd och flingor är *cereals* och här ser vi tydligt dess ursprung. Det har naturligtvis kommit till engelskan via franskan och de övriga språken som utvecklats ur latinet.

En fransk säningskvinna

Om portugiserna ägnade sina frimärken åt skörden valde det franska postverket att från 1903 visa en kvinna i färd med sådden. Den första utgåvan kom 1903 och i stort sett samma motiv förekom sedan på franska bruksfrimärken fram till 1930-talet.

Säningskvinnan dominerade fransk frimärksutgivning i början av 1900-talet.

I boken *Frimärkskavalkad* (Stockholm 1960) tar Sigurd Tullberg upp detta motiv vid två tillfällen. Redan 1902 hade planerna på det nya motivet presenterats och kritiken var hård. Lantbrukskunnigt folk påpekade att säningskvinnan bar sig alldeles bakvänt åt: hon både går och sår fel.

I sin bok återkommer Tullberg sedan till säningskvinnan när han redovisar de viktigaste filatelistiska händelserna år 1906. Uppenbarligen var man inte helt nöjd med hur en av hennes fötter var placerad och det gjordes en förändring för att undvika intrycket att säningskvinnan var på väg att lämna frimärksbilden. Det var uppenbarligen en tid då man extremt noga granskade frimärkenas utseende.

Det strävsamma paret

År 1916 introducerade Ungern ett nytt motiv på lågvalörerna i en lång bruksserie. Man hade valt att visa en man och en kvinna i

färd med att skörda på ett stort fält. Mannen slår med sin lie medan kvinnan tillverkar de nekar som sedan skall torka innan skörden fraktas hem för tröskning i ett senare skede.

Det strävsamma paret på ett ungerskt frimärke.

Detta motiv kom sedan på flera olika ungerska bruksserier under de följande åren. En del av dessa frimärken användes dessutom med övertryck i samband med krigsockupationer och liknande. Totalt torde det finnas flera hundra varianter av detta motiv.

Frimärksmotivet visar på den traditionella arbetsfördelningen i agrara miljöer inte bara i Ungern utan i stort sett överallt i Europa. Även om det var mannen som hade huvudansvaret på en gård fanns det många tillfällen då kvinnorna fick delta mycket aktivt i arbetet. På många sätt ger detta motiv en mycket realistisk bild av ett väl fungerande samarbete mellan män och kvinnor. De tycks utföra sitt arbete på i stort sett lika villkor.

Fram till denna utgåva från Ungern hade världens frimärksutgivning i stort sett hoppat över de kvinnliga insatserna i arbetslivet. Att en bondhustru förutom att sköta hem och hushåll även då och då måste hjälpa till med själva jordbruket var inte direkt något som uppmärksammades med frimärken.

Moder Svea

Många länder har haft sina idealkvinnor som symboler för en nationalromantisk syn på den egna nationen. Förutom de ovan nämnda kan här läggas till den tämligen krigiska Germania som dominerade på den tyska brevposten under 20 år från 1900.

Moder Svea på ett frimärke från 2005.

Även Sverige har en kvinna som national-symbol. På 1800-talet seglade moder Svea upp som en symbol för Sverige. I vårt land spelade nationalromantiken en stor roll inom litteraturen och speciellt inom poesin. Enligt *Nationalencyklopedin* skapades personifikationen Svea av Anders Wolimhaus (adlad som Leijonstedt) i Svea Lycksaligheets Triumph (1672).

Moder Svea blev dock aldrig någon symbol för Sverige på våra frimärken men hon, tillsammans med ett ymnighetshorn, är ett återkommande motiv på svenska sedlar.

År 2005 fyllde Tumba Bruk 250 år och det uppmärksammades med ett frimärke med just moder Svea som motiv. Det var Tumba Bruk som levererade det papper som användes för att trycka de svenska sedlarna. I sedelsammanhang tycks moder Svea representera ekonomiskt överflöd.

Moder Svea har nog aldrig fått samma betydelse som Marianne i Frankrike eller Germania i Tyskland. I stället har Svea fått vara inspiration för de satiriska tecknare som i dagspressen speglat utvecklingen i Sverige.

Exotism

Vid slutet av 1800-talet tävlade många europeiska nationer om att bygga så stora koloniala imperier som möjligt. Orsaken var naturligtvis att man ville få tillgång till viktiga råvaror och nya marknader för hemlän-dernas industri. Det var sällan altruistiska motiv även om många koloniala administrationer hävdade just detta.

När Franska Indokina fick en lång bruks-serie år 1907 valde man att visa kvinnor från de olika områden som ingick i kolonin: An-nam, Tonkin, Laos och Kambodja. Denna serie kom sedan att användas för att frankera i stort sett all post under de kommande 20 åren.

Kambodjanska på valören 75 centimes utgivet 1907.

I den brittiska kolonin Sarawak på Borneo gav man år 1950 ut en ny bruksserie med 15 olika motiv som illustrerar dagligt liv som det då tedde sig. Valören 50 cents är speciellt intressant eftersom den visar en ung barbröstad kvinna som tillhör ibanfolket.

Sarawak 50 cents frimärke från 1950.

Det har i den filatelistiska pressen flera gånger förekommit teorier om motivvalet. Det var inte vanligt att man i de brittiska kolonierna avbildade människor i mer eller mindre naket tillstånd och just detta frimärke är ett noterbart undantag. Det har flera gånger hävdats att just detta frimärksmotiv valdes för att om möjligt locka unga brittiska (manliga) tjänstemän till den avlägsna kolonin. Om det finns ett uns av sanning i detta påstående är oklart.

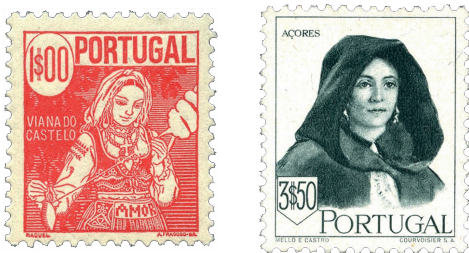
Portugals koloniala imperium grundades redan i slutet av 1400-talet och kom med tiden att bli mycket omfattande. Under den första halvan av 1900-talet var det många portugiser som utvandrade till främst Angola och Moçambique. Kolonierna Angola, Timor och Portugisiska Guinea gav ut frimärken som visade kvinnor ur den lokala befolkningen. Kanske fanns det även här det dolda syftet att locka unga manliga portugiser till ett nytt liv i någon av landets många kolonier?

Portugisiska Timor 1950 och Angola 1961.

Kvinnor iförda folkdräkter från olika delar av Portugal figurerade på två serier under 1940-talet.

På en utgåva från 1941 visar åtta av de tio valörerna portugisiska kvinnor från olika delar av landet. De framställs som personer som har ett yrke av något slag. De skördar säden eller säljer fisk.

Portugisiska kvinnor år 1941 och 1947.

Det portugisiska postverket följde sedan upp med ytterligare åtta valörer som avbildar kvinnor från olika provinser. Här ligger betoningen på att visa folkdräkter.

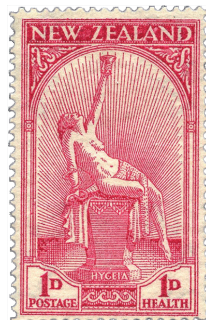
Symbolik

Bilder av både män och kvinnor har ofta använts i olika symboliska sammanhang inom världens frimärksutgivning. Kanske mest känt är alla avbildningar av Hermes eller Mercurius, budbäraren i den klassiska gudavärlden. Men det har även förekommit mängder med avbildningar av kvinnor, antingen som symboler eller helt enkelt som utfyllnad eller dekoration.

Det började redan 1840 med den så kallade Mulreadyhelsaken som gavs ut i Storbritannien i samband med införandet av enhetsportot. Upp till finns två bevingade nakna kvinnofigurer som skall symbolisera förbindelserna mellan Storbritannien och resten av världen.

Här visas ett frimärke utgivet av Nya Zeeland år 1932 med en halvnaken kvinna. Hon är Hygeia, gudinnan som representerar god hälsa. Frammärket har valören 1d + 1d och tillägget var avsett att finansiera sommarläger för barn.

Hygeia på ett frimärke från Nya Zeeland 1932.

Naket i konsten

När man studerar konsthistorien eller besöker konstmuseer frapperas man av att nästan alla konstnärer är män. Nu är detta en sanning med modifikation eftersom det även finns många kvinnliga konstnärer. Man måste dock tyvärr konstatera att ett stort antal enormt begåvade kvinnliga konstnärer av olika anledningar aldrig fick möjlighet att utvecklas på samma sätt som sina manliga kollegor.

Vi känner till talrika konstnärspår där den ofta extremt talangfulla kvinnliga partnern fick ta hand om hem och familj medan maken helt ägnade sig åt sin konstnärliga verksamhet. Man kan fråga sig vad Karin Larsson hade kunnat prestera om maken Carl hade tagit större ansvar för hemmet.

Kvinnor fick däremot ofta tjäna som modeller för både kända och okända konstnärer. Att visa den nakna kvinnokroppen har alltid varit ett populärt tema i bildkonsten. Detta är något som många postförvaltningar har tagit fasta på i sin frimärksutgivning. Det finns påfallande många exempel på just detta motivval.

Kanske det mest kända exemplet är "La Maja Desnuda" målad av Francisco de Goya. Konstnären målade även exakt samma kvinna men påklädd. Spanien valde att ge ut den oklädda versionen på frimärke år 1930 och det väckte enorm uppmärksamhet på sin tid.

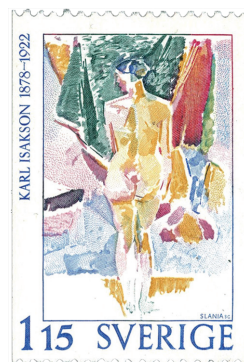
Vem var kvinnan som hade varit modell för Goya? Svaret får vi nog aldrig veta men det sägs att hon var hertiginnan av Alba och att tavlorna var en present till den spanske premiärministern Godoy.

Francisco de Goyas "La Maja Desnuda" på ett frimärke från 1930.

Den svenska frimärksutgivningen har avbildat många konstverk men inte speciellt mycket som skulle kunna karakteriseras som överdrivet naket. Det finns dock några noterbara undantag och här visas ett exempel.

Nakenstudie av den svenske konstnären Karl Isaksson på frimärke utgivet 1978.

Berömda kvinnor på frimärken

Det finns kvinnor som uppnått i det närmaste helgonstatus redan under sin levnad. En sådan var den argentinska skådespelerskan och radiorösten Eva Perón (1919–1952). Hon var gift med Juan Perón (1895–1974) som var landets president under två perioder 1946–1955 och 1973–1974. Att han kom till makten hängde mycket samman med att den blivande hustrun Eva "Evita" Duarte höll flammande tal och organiserade stora demonstrationer som ledde till att Perón valdes till president 1946.

Utan att ha någon ministerpost blev Evita en inofficiell socialminister och hon ledde ett stort antal projekt som medförde förbättringar för kvinnor i Argentina. Hon skapade också en privat stiftelse som erbjöd hjälp till fattiga familjer.

Hennes olika insatser ledde till en enorm popularitet bland Argentinas arbetarklass och när hon avled i cancer år 1952 var sorgen stor. Hennes minne hedrades med ett stort antal frimärken.

År 1955 störtades Juan Perón i en statskupp och han tvingades gå i landsflykt i Spanien. Märkligt nog förde han med sig hustruns balsamerade kropp till exilen i Madrid. Den återfördes sedan till Argentina år 1973 i samband med att Juan Perón åter blev president. Det är inte bara på frimärken som vi påminns om Evita Perón. Hennes dramatiska

Ett frimärke utgivet två år efter Evita Pérons bortgång, Argentina 1954.

liv är ju också temat för en populär musikal av Andrew Lloyd Webber som bär hennes namn.

En Söderhavsdrottning

Tonga är ett kungarike i Stilla Havet och när kung George II år 1918 avled fanns det ingen manlig tronföljare vilket var något som de tonganska hövdingarna ville se.

Kungens äldsta dotter hette Salote och hon var född år 1900. Hon fick sin utbildning i Nya Zeeland men vid 14 års ålder kallades hon hem till Tonga där hon fick omfattande undervisning i landets historia, genealogi och lokala kultur samt tonganska traditioner. Dessa kunskaper skulle visa sig vara mycket värdefulla när hon kröntes till drottning den 11 oktober 1918.

Drottning Salote dominerade stort på Tongas frimärksutgivning fram till sin död. Här visas ett exempel utgivet i samband med 25-årsminnet av hennes kröning.

Salote lät sin man bli premiärminister men det var hela tiden drottningen som höll i trådarna. Hon lyckades behålla kontrollen

över olika lokala hövdingar och långsamt förändra sitt land. År 1960 fick tonganska kvinnor rösträtt. Drottning Salote Mafife'o Pilolevu Tupou III dog år 1965 och efterträddes av sin son.

Drottning Liliuokalani

Få personer har haft lika stor betydelse för svensk filateli som Nils Strandell (1876–1963). Han dominerade i landets filatelistiska värld under den första halvan av 1900-talet. År 1948 kom hans memoarliknande bok *I Filateliens Värld*. I kapitlet ”Söderhavsbilder” tar han bland annat upp de kungar och drottningar från Hawaii som visats på landets frimärken. Just det avsnittet har fått den i dag förmodligen inte helt politiskt korrekta underrubriken ”Pampiga bruna suveräner”.

Intressant nog valde man på Hawaii att inte bara visa sina kungar utan även tre drottningar på landets frimärken. Drottning Emma avgudades av sina undersåtar medan drottning Kapiolani beskrivs som reaktionär.

Drottning Liliuokalani på ett frimärke från Hawaii utgivet 1891.

Samma epitet användes enligt Strandell även om Hawaiis sista regerande drottning – Liliuokalani (”Himlens lilja” på svenska). Hon efterträdde sin bror som avled barnlös år 1890. Tre år senare blev drottningen avsatt.

Att drottningen fick rykte om sig att vara reaktionär hänger förmodligen samman med att hon önskade bevara ett självständigt Hawaii. Det var åtminstone Strandells tolkning.

Kvinnligt och manligt idag

För att i någon mån ta reda på hur intresset bland könen är för frimärken idag kontakta- de jag Thomas Kärnehag som är ekonomi- ansvarig på Sveriges frimärksungdom (Sfu). Han kunde berätta att under perioden 2014 till 2019 hade Sfu 51 % flickor och 49 % pojkar som medlemmar. Han valde en nå- got längre period eftersom medlemsantalet varierar kraftigt från år till år. Som synes en svag övervikt för det kvinnliga könet.

Mest framgångsrik som ungdomsutställa- re har Mathilda Larsson från Skövde varit. År 2015 blev hon ”världsmästare” i ung- domsfilateli med sitt exponat ”In the Magic World of Harry Potter.” Redan vid fyra års ålder började hon lyssna på böckerna om Harry Potter och vid sju års ålder påbörjade hon sin tematiska samling som sedan blev utsedd till världens bästa på en utställning i Malaysia.

Från Jeanette Aronsson, kanslist på Sveri- ges Filatelist-Förbund, fick jag veta att en- dast 6,37 % av förbundets medlemmar är kvinnor. Denna siffra var aktuell i augusti 2019 men den har med stor sannolikhet inte förändrats sedan dess.

För att få ställa ut på nationella och inter- nationella utställningar måste man vara medlem i Sveriges Filatelist-Förbund. Inom SFF finns ett utställningskollegium (UK) som utbildar och utser jurymedlemmar till utställningsverksamheten. Det är förmod- ligen inom UK som vi finner några av de mest kunniga filatelisterna i vårt land. Det finns olika behörighetsgrader för de män och kvinnor som har valt att delta i detta arbete.

Bengt Bengtsson från Varberg är ansvarig för utställarregistret och han berättar att det för närvarande (augusti 2019) omfattar cir- ka 200 aktiva utställare av vilka 28 är kvin- nor vilket motsvarar 14 %. Det bör kanske

tilläggas att ett antal av dessa utställare har sin tillhörighet i Sveriges frimärksungdom.

Här kan det vara på sin plats att nämna nå- gra av de mest framstående kvinnliga utstäl- larna.

Kersti Larssons samling ”Sverige 1855– 1879” belönades två gånger med interna- tionellt stort guld. Tillsammans med maken Bertil erövrade paret ytterligare sex interna- tionella guldmedaljer. Det finns även andra äkta par som varit framgångsrika utställare.

På motivsidan kan nämnas Margareta von Bahr med samlingen ”The Importance of Lace”. Den har uppnått nationellt guld.

I augusti 2019 hade UK 24 medlemmar va- rav tre kvinnor. Helena Obermüller Wilén är med som filatelistisk expert. Till vardags arbetar hon med att analysera frimärken, brev och andra filatelistiska objekt för att sedan utfärda äkthetsintyg om objektet be- döms vara korrekt.

Sofia Grönqvist är nordisk jurymedlem och har uppnått internationell stor vermeil- medalj för sin motivsamling ”Toys and Games as Preparation for Adult Life”. Cajsa Ojakangas har även hon fått internationell stor vermeil-medalj för sin opensamling ”The Show of Mr. Turpen”. Liksom Sofia är även Cajsa nordisk jurymedlem.

Här kan det också vara lämpligt att nämna Strandellmedaljen. Sedan 1961 delas den ut till personer som på olika sätt utmärkt sig inom vår filatelistiska hobby. Den beskrivs som den högsta utmärkelse som Sveriges Filatelist-Förbund kan använda för att belö- na riktigt stora insatser på filatelins område.

Av de femtio Strandellmedaljörerna fram till 2018 är inte en enda kvinna! Det är up- penbart att kvinnor aldrig har tagit någon större plats inom organiserad filateli även om det finns undantag. Under en period hade SFF en kvinnlig ordförande och det

finns ett flertal exempel på kvinnor som varit ordförande i lokala frimärksföreningar.

Modern kvinna – traditionell roll

Det finns inget som tyder på att kvinnor skulle vara mindre benägna att samla på saker och ting. En slumpmässig och föga vetenskaplig undersökning i den kvinnliga vänskapskretsen avslöjade följande samlingsområden: äkta mattor, cloisonnéföremål, glasfigurer, små blomsteruppsatser i porslin, små kopparföremål, äggklockor och mycket annat. Genomgående är att de kompletta samlingarna finns uppställda i ägarnas hem och i vissa fall kommer de dessutom till användning. En förklaring till att man samlade just dessa föremål var att man tyckte att de var vackra.

Många kvinnor ”samlar” dessutom på smycken, bijouterier, solglasögon, sjalar, kläder för att inte tala om skor. Även här gäller att dessa objekt oftast används mycket aktivt för att skapa olika ensembler som passar ihop.

Kvinnor är liksom män samlare. Det måste därför finnas specifika orsaker varför kvinnorna är kraftigt underrepresenterade inom vår filatelistiska hobby.

Rent historiskt torde kvinnor haft mindre disponibel tid för sig själva eftersom de förväntats ta hand om hem och barn med allt vad detta innebär. Det är också troligt att kvinnor historiskt inte har haft samma ekonomiska möjligheter som män. Filateli på högre nivå kan vara en tämligen kostsam hobby och män har och har haft betydligt större ekonomiska tillgångar än kvinnor. När det kommer till kritan är filateli en ”ekonomisk” hobby.

Länge förvägrades flickor och kvinnor högre utbildning vilket skulle kunna tänkas ha motarbetat mer avancerade filatelistiska studier. En del filatelistiska monografier är

påfallande lika akademiska avhandlingar i sin utformning. Idag torde dock förhållandena vara annorlunda. Ofta delar makar på bördorna och kvinnor har tillgång till både utbildning och välbetalda arbeten.

I den mån kvinnor samlar frimärken handlar det huvudsakligen om motivfilateli även om det finns många exempel på framstående samlingar inom andra områden som traditionell filateli och posthistoria. Jag har dock hittills bara träffat på en enda kvinnlig samlare som ägnat sig åt stämplor på Oscarsfrimärken!

Den högsta ära en filatelist kan få är att bli inbjuden att skriva på ”rullan” eller The Roll of Distinguished Philatelists (RDP). Sedan 1920 har ”la crème de la crème” inom världsfilatelin skrivit sina namn på rullan under en högtidlig ceremoni som år 2019 ägde rum i Spegelsalen på Grand Hôtel i Stockholm.

Under de 99 år som hittills har gått sedan instiftandet av ”rullan” har 392 filatelister fått möjlighet att lägga akronymen RDP efter sina namn i olika filatelistiska sammanhang. Av dessa 392 personer är endast 12 kvinnor. Detta ger en mycket talande bild av den mycket begränsade roll som kvinnor har spelat och fortfarande spelar inom filatelin.

Filatelin har en historia som sträcker sig över minst 150 år. När man läser protokoll och beskrivningar från våra första frimärksföreningar får man lätt intrycket att det närmast rör sig, som tidigare nämnts, om tämligen exklusiva herrklubbar där mötena avslutades med middag på någon lämplig restaurang.

Det finns dock inget som tyder på att frimärksföreningar medvetet har motverkat kvinnliga medlemmar även om miljöerna på klubbmötena mest har präglats av den stora övervikten av manliga medlemmar.

Litteratur

Dahlvig Gunnar och Hällström Jonas, *Strandellmedaljen och Strandellmedaljörerna 1961–2011* + Supplement 1, 2018.

Facit Norden 2019.

Facit Special Classic 2020.

Michel.

Nationalencycledien.

Putnam Deane II Frank, *Philatelic Nudes.* Milwaukee 1966.

Scott 1840–1940 Classic Specialized Catalogue.

Stanley Gibbons Catalogue of Commonwealth & Empire Stamps.

Strandell Nils, *I Filateliens Värld.* Stockholm 1948.

The London Philatelist.

CHRISTER BRUNSTRÖM är född 1947 i Svarteborg i Bohuslän. Han är fil.mag. och har arbetat som lärare i moderna språk. Numera ägnar han sig åt publicistisk verksamhet med frimärken som huvudsakligt tema.